

Richard Wagner: Lohengrin (Weimar 1850)

1800-luvun oopperan suuri uudistaja Richard Wagner (1813-1883) oli kiistanalainen hahmo pitkään elämänsä aikana. Nousu maanpakolaisuudesta ja kirjaimellisesti toisten varoilla elävästä kapinallisesta kansalliseksi ja kansainväliseksi juhlituksi sankariksi tapahtui hämmästyttävien vaiheiden jälkeen. Wagner uudisti niin oopperaa kuin musiikkiakin ja voisi väittää, että hänen oopperoissaan oli idulla monet tulevaisuuden kulttuurin ainekset elokuvasta psykoanalyyysiin. Wagner oli myös merkittävä kirjailija.

Wagner syntyi Leipzigissa vuonna 1813. Pian syntymän jälkeen isä kuoli ja Wagnerin äiti muutti yhteen näyttelijä ja kirjailija Richard Geyerin kanssa. On epävarmaa, oliko Geyer myös Richardin biologinen isä. Perhe muutti pian Dresdeniin. Teatteri oli Wagnerin intohimo, mutta Dresdenissä hän sai myös musiikinopetusta. Weberin oopperan Taika-ampujan esitys Dresdenissä oli 9-vuotiaalle Wagnerille valtava elämys. Perhe muutti takaisin Leipzigiin, kun Wagner oli 14-vuotias. Nyt alkoivat vakavammat musiikkiopinnot. Leipzigin Gewandhausin konserteissa esitettiin mm. Beethovenin sinfonioita ja myös Mozartin Requiem kuului teoksiin jotka suuresti vaikuttivat Wagneriin. Vuonna 1831 Wagner alkoi opiskella sävellystä Leipzigin yliopiston yhteydessä Tuomaskirkon kanttorin Thomas Weinligin johdolla.

Vuonna 1833 Wagner aloitteli uraansa oopperakapellimestarina Würzburgissa, josta tie vei seuraavana vuonna Magdeburgiin. Ensimmäiset oopperateokset, Die Feen (Keijukaiset) ja Das Liebesverbot (Lemmenlakko) Wagner sävelsi tarkoituksenaan esittää ne johtamissaan oopperataloissa, mutta kantaesitykset eivät onnistuneet. Die Feen kantaesitettiin vasta säveltäjän kuoleman jälkeen, ja Magdeburgissa Die Liebesverbot esitettiin vain kahdesti. Katastrofi vei säveltäjänsä kaikki varat. Seuraavaksi Wagner kokeili onneaan ensin Königsbergissä ja sitten Riigan oopperassa. Richard oli Magdeburgissa kaikkien vaikeuksien keskellä mennyt naimisiin sopraano Minna Planerin kanssa. Liitto oli myrskyisä. Riista molemmat joutuivat pakenemaan velkoja vuonna 1839. Merimatalla Lontooseen Wagner sai inspiraation oopperaansa Lentävä Hollantilainen. Seuraavat vuodet kuluivat Pariisissa, Wagnerin keskittyessä säveltämään oopperoita Rienzi ja Lentävä Hollantilainen. Kun aikansa kuuluisin oopperasäveltäjä Giacomo Meyerbeer auttoi Wagneria järjestämään Rienzin esitykset Dresdeniin, saattoi hän palata takaisin nuoruutensa kaupunkiin. Seuraavat vuodet Wagner toimi hovikapellimestarina Dresdenissä ja oopperat Rienzi (1842), Lentävä Hollantilainen (1843) sekä Tannhäuser (1845) kantaesitettiin Dresdenin oopperassa.

Seuraava ooppera, Lohengrin on varmasti yksi pidetyimpiä Wagnerin oopperoita. Se on myös yksi eniten esitetyistä. Suosiota lisää myös oopperaan sisältyvä häämarssi, jota ei voi välttyä kuulemasta vaikkapa lukemattomissa elokuvissa. Teos sijoittuu säveltäjänsä elämän taitekohtaan: Lohengrin oli Wagnerin siihenastisen tuotannon huipentuma, mutta se valmistui keskelle Euroopan ja Saksan poliittista kuohuntaa ja lopetti säveltäjänsä uran kotimaassaan vuosikymmeniksi.

Vaikeuksien ja vaellusvuosien jälkeen Wagner sai hovikapellimestarin viran Dresdenin oopperasta vuonna 1843. Vuonna 1849 Wagner oli osallistunut Dresdenissä kansannousuun kansalaisoikeuksien ja demokratian (sekä yhtenäisen Saksan) puolesta. Seurauksena oli maanpako Sveitsiin. Kun Franz Liszt kantaesitti

ystävänsä puolesta Lohengrinin Weimarissa vuonna 1850, harkitsi Wagner jopa tulewansa salaa seuraamaan oopperansa esitystä. Lopulta hän jäi Sveitsiin ja antoi ohjeita kirjeitse sekä järjesti myöhemmin muutaman konsertin, jossa johti osia oopperastaan. Ensimmäisen kerran Wagner kuuli Lohengrinin kokonaan Wienissä vuonna 1860 ja johti teoksen itse vuonna 1864 Wiesbadenissa Saksassa. Lohengrin teki erityisen suuren vaikutuksen Baijerin kuningas Ludvig II:een, Wagnerin myöhempään avokätiseen tukijaan.

Wagnerin tärkeimmät oopperat:

Lentävä hollantilainen (1843)

Tannhäuser (1845)

Lohengrin (1850)

Tristan ja Isolde (1859)

Nürnbergin mestarilaulajat (1867)

Nibelungin sormus (Reininkulta, Valkyyria, Siegfried, Jumalten tuho) (1848-1874, k.e. 1876)

Parsifal (1882)

Libretto

Idea Lohengriniin syntyi jo vuonna 1841, jolloin myös Tannhäuserin aihe kiehtoi Wagnerin mieltä. Kesällä 1845 Wagner kirjoitti Marienbadissa tekstiluonnokset paitsi Lohengriniin myös Parsifaliin ja Mestarilaulajiin. Valittuaan näistä sävellettäväksi Lohengrinin sai hän libretton jo marraskuussa valmiiksi. Sävellystyö kesti vuosien 1846-48 ajan. Dresdenissä teosta ei kuitenkaan tekijänsä epäilyttävän poliittisuuden takia otettu esitettäväksi. Wagner yhdisti oopperaansa aineksia keskiaikaisista kertomuksista (mm. Wolfram von Eschenbachin Parzival-runoelma), saduista ja Nibelungeninlaulusta sekä sijoitti tarinansa 900-luvulle Henrik I:n valtakaudelle.

Oopperan tyyli

Lohengrin on saksalaista romanttista oopperaa loistokkaimmillaan. Toisaalta Wagner on jo luopumassa perinteisen oopperan muodoista. Oopperan alkusoitto on heti poikkeuksellinen: ei tulevia teemoja eri aarioista sinfonisessa muodossa vaan Pyhän Graalin maljan kirkastunutta musiikkia, joka kuvastaa Lohengrinin ja Montsalvatin linnan pyhyyttä sekä enkeleitä laskemassa Graalin maljaa korkeuksista. Oopperan tärkeimmät musiikilliset teemat toistuvat johdonmukaisesti henkilöiden mukana ja kuvastavat heidän piirteitään. Elsan pehmeä, puupuhaltimilla soiva lempeä musiikki – Ortrudin ja Telramundin kromaattinen ja tumma, pakkomielteinen musiikki – kuningas Heinrichin arvokkaan sotilaallinen vaskien loistokkaasti soittama musiikki sekä Lohengrinin trumpettiteema ja Graalin maljan taivaallinen jousten musiikki luovat oopperalle sen monisyisen mutta johdonmukaisen sointikuvan. Lisäksi tärkeässä osassa on ”kieltoteema” eli kiellettyyn kysymykseen liittyvä kohtalonomainen musiikki, joka toistuu koko oopperan ajan. Lohengrinissa Wagner on jo lähellä uutta tyyliänsä, joka myöhemmin kehittyy musiikkidraamaksi, mutta joka jo tässä oopperassa merkitsee tekstin ja musiikin yhteensulautumista tavalla, jota ei aiemmin oltu koettu. Orkesterin ja sen soitinvärien ja tehokeinojen rikkaus on Lohengrinissa myös uutta, eikä kuoro-osuuksien merkitys jää juuri vähäisemmäksi.

Henkilöt

Saksan kuningas Heinrich (Henrik) I Linnustaja	-	Basso
Lohengrin, Graal-ritari	-	Tenori
Elsa, Brabantin ruhtinaan tytär	-	Sopraano
Friedrich von Telramund, kreivi Brabantista	-	Baritoni
Ortrud, edellisen puoliso, pakanallinen	-	Mezzosopraano
Gottfried, Elsan veli, kruununperijä	-	mykkä rooli
Saksalaisia ja brabantilaisia ylimyksiä, Hovinaisia, -miehiä ja lapsia	-	mies-, nais-, lapsikuorot

Juoni (tapahtuu Brabantissa 900-luvun alkupuolella):

Henrik I Linnustaja on saapunut Brabanttiin (Antwerpen) täydentääkseen sotajoukkoaan unkarilaisia vastaan. Samassa tilaisuudessa esittää Telramundin kreivi Friedrich syytöksen Brabantin edesmenneen ruhtinaan tytärtä Elsa kohtaan. Elsa olisi hänen mukaansa murhannut kadonneen veljensä hallitakseen Brabanttia salaisen puolisonsa kautta. Todisteiden puuttuessa kuningas määrää jumalantuomion: kaksintaistelu Friedrichin ja Elsa puolustavan ritarin välillä ratkaisee Elsan syyttömyyden. Kukaan brabantilainen ei ilmoittaudu puolustamaan Elsa. Silloin saapuu joutsenen vetämä pursi, joka tuo paikalla jo aiemmin Elsan unessa näkemän valkoisen ritarin.

Tuntematon ritari lupautuu Elsan puolisoiksi ja taistelemaan hänen puolestaan, jos neito lupaa, ettei kysy hänen nimeään tai alkuperäänsä. Elsa suostuu ehdoista. Telramund häviää kaksinkamppailun taivaan lähettämälle vastustajalleen, mutta ritari säästää hänen henkensä, jotta Friedrich voisi osoittaa katumusta.

Friedrichin puoliso Ortrud, pakanallisten friisihallitsijoiden tytär, jonka juonittelujen tuloksena Telramund ryhtyi taisteluun Elsa vastaan, saa miehen uudestaan valtoihinsa. Pari ryhtyy puuhaamaan kosta salaperäistä ritarin ja Elsan tuhoksi. Ortrud hankkiutuu öiseen aikaan Elsan läheisyyteen voittaen tämän luottamuksen. Seuraavana päivänä kesken hääkulkueen petollinen nainen ja Telramund solvaavat kumpikin vuorollaan Elsa mustamaalaten tämän auttajaa ja vihjaillen erilaisten taikakeinojen olleen käytössä. Lohengrin kuitenkin saa Elsalta uudestaan uskollisuudenlupauksen ja kulkue jatkaa matkaansa kirkkoon.

Elsan mielessä on kuitenkin tapahtunut muutos. Kun hääsaatto saapuu kirkosta ja hääpari jää kahden, ei hän enää pysty hillitsemään mieltään, vaan tiedustelee lopulta mieheltään tämän nimeä ja alkuperää. Samalla hetkellä huoneeseen ryntää Telramund, joka saa surmansa Lohengrinin miekasta. Ritari lupaa paljastaa salaisuutensa kuninkaan ja kansan edessä.

Aamulla kokoontuvat brabanttien ja saksilaisten joukot kuninkaan eteen, kun Telramundin ruumis kannetaan esiin. Lohengrinin teko saa kuitenkin kaikkien varauksettoman hyväksynnän, samalla kun Friedrichin teko kohtaa halveksuntaa. Järkyttyneet joukot kuulevat, ettei valkoinen ritari johdakaan heitä taisteluun. Sen sijaan Lohengrin paljastaa olevansa Graalin ritari Lohengrin, Parsifalin poika. Silloin

saapuu myös joutsen hakemaan ritariaan, koska salaisuuden paljastuttua on syytöntä puolustamaan lähetetyn palattava ritarikunnan sääntöjen mukaan takaisin. Ortrud riemuitsee tunnistaessaan joutsenen kaulaketjusta noitumansa Gottfriedin. Lohengrin kuitenkin murtaa taian suuntaamalla rukouksen taivaaseen. Joutsen katoaa ja kuolleeeksi luultu kruununperijä seisoo rannalla. Kyyhkysen vetämä pursi vie Lohengrinin mennessään, kun Elsa vaipuu hengettömänä maahan.

Video:

Bayreuth 2018

Musiikinjohto Christian Thielemann

Ohjaus Yuval Sharon

Lohengrin: Pjotr Beczala

Elsa: Anja Harteros

Telramund: Tomasz Konieczny

Ortrud: Waltraud Meier

Heinrich: Georg Zeppenfeld

Alkusoitto (-7.55)

1.näytös: Airut ilmoittaa kuningas Henrikin tulosta Brabanttiin, Antwerpeniin. Tämä pyytää apua idästä uhkaavia hunnejä (unkarilaisia) vastaan., mutta on huomannut, että maa on sekaannuksen vallassa ja hallitsijaa vailla. (-12.15)

Friedrich von Telramund kertoo, että hänelle morsiameksi uskottu Elsa oli pettänyt hänen luottamuksensa ja oli vastuullinen veljensä katoamisesta ja kuolemasta.

Friedrich esittelee Ortrudin, vaimonsa ja vaatii kruunua itselleen. Kuningas vaatii syytettyä Elsaa vastaamaan. (-18.40)

Elsa saapuu. Kuningas pyytää häntä vastaamaan syytökseen, mutta Elsa ei ota kantaa puolesta eikä vastaan. Hän uskoutuu kuninkaalle unelmoiden valkeasta ritarista ja unohtaen tilanteen täysin. (-25.35)

Friedrich ei luovuta, vaan vaatii miekallaan oikeutta. Kuningas määrää jumalantuomion. Elsa puolustavaa ritaria ei vaan näy. (-31.00)

Airut vaatii Elsa puolustavaa ritaria astumaan esiin kahdesti ilman tulosta, mikä tuntuu jo merkitsevän Friedrichin olevan oikeassa. Elsan rukous kuitenkin saa ihmeen tapahtumaan: Joutsenen ritari saapuu. (-35.25)

Lohengrin hyvästelee joutsenen ja kääntyy tervehtien kuningasta sekä kertoo tehtävänsä. Elsa uskoutuu ritarilleen, joka pyytää häneltä lupausta: Et koskaan saa kysyä nimeäni tai alkuperääni. Lohengrin ja Elsa lupautuvat toisilleen. (-45.00)

Lohengrin julistaa Elsan syyttömäksi. Friedrich epäröi, mutta haluaa puolustaa kunniaansa ja taistella. (-46.45)

Kaksintaistelu: Friedrich häviää, mutta Lohengrin säästää hänen henkensä. (54.00-55.00) Elsa, Lohengrin ja väki riemuitsevat, mutta Ortrud ja Telramund vaikeroivat. (-58.15)

Milanon La Scala 2012

Musiikinjohto Daniel Barenboim

Ohjaus Claus Guth

Lohengrin: Jonas Kaufmann

Elsa: Annette Dasch

Telramund: Tómas Tómasson

Ortrud: Evelyn Herlitzius

Heinrich: René Pape

2. näytös:

Aamuyöllä noitamainen Ortrud saa uudestaan Friedrich v. Telramundin valtoihinsa ja he vannovat kostavansa salaperäiselle ritarille paljastamalla hänen nimensä ja alkuperänsä: näin hän menettäisi taikavoimansa. (-19.10)

Ortrud hankkiutuu hyväsydämisen Elsan suosioon teeskennellen katuvaista, kun tämä avaa ikkunan onnellisena. Ortrud kutsuu avukseen pakanajumalia Wodania ja Freyaa ja istuttaa Elsan mieleen juonensa eli ritarin nimen kysymyksen. Elsa ottaa Ortrudin hääkulkueeseensa. Telramund on varma juonen onnistumisesta (-37.55)

Airut kutsuu hääpäivään, jota kaikki jo iloiten odottavat. Kuninkaan käskynhaltija kertoo että Telramund on lainsuojaton ja että joutsenen ritari on Brabantin suojelija. (-45.45). Hääpäivän julistus sekä tieto huomisesta taistelusta. Telramund nostattaa ylimyksiä kapinaan (-49.45). Hääkulkue (-55.38)

Ortrud keskeyttää hääkulkueen ja asettaa Elsan auttajan kyseenalaiseksi. Elsa vakuuttaa luottamustaan jaloön ritariinsa, mutta Ortrud ei luovuta. Kuninkaan ja Lohengrinin tulo keskeyttää tilanteen. (-1.04.20)

Telramund ja Ortrud saavat juhlan sekaisin kyseenalaistamalla Lohengrinin alkuperän ja koettavat vaikuttaa myös salakavalasti Elsaan. Hän kokoaa itsensä Lohengrinin tuella ja kulkue pääsee jatkamaan kirkkoon. (1.21.50-)

3. näytös:

Alkusoitto (-3.13) Häämarssi (-7.45)

Lohengrin ja Elsa jäävät kahden onnensa vallassa. (-11.51)

Elsa miettii miten hän kutsuu rakastettuaan? (-15.00) Hän haluaa Lohengrinin paljastavan salaisuutensa, jonka hän lupaa olla paljastamatta. (-19.50) Lohengrin kertoo Elsalle tämän rakkauden olevan hyvitys siitä, että hän jättää menneisyytensä, joka on loistelas ja hyveellinen. (-23.40) Mutta Elsa joutuu epäilysten valtaan ja pelkää Lohengrinin jättävän hänet. Hän aavistaa joutsenen palaavan ja tekee kohtalokkaan kysymyksen. (-27.00) Samassa murhanhimoisen Telramund ryntää häähuoneeseen. Lohengrinin on surmattava hänet ja vastattava kuninkaan edessä teostaan sekä alkuperästään. (-31.15). Väki kokoontuu kuninkaan johdolla. Kaikkien tyrmistykseksi Lohengrin ei halua johtaa sotajoukkoa, vaan paljastaa Telramundin surman ja Elsan petoksen.

(43.20-) Lohengrinin vastaus: Graal-ritarien linna Montsalvat, jossa puhtaimmat miehet palvelevat pyhien voimien palveluksessa. Tehdessään muualla palveluksia heidän on pysyttävä nimettöminä tai paljastuttuaan palattava takaisin. Lohengrin on Parsifalin, Graalin kuninkaan poika. (-51.20)

Elsan katumus saa hänet horjumaan, samalla joutsen saapuu noutamaan Lohengrinia. (-53.05)

Lohengrin kertoo Elsan veljen palaavan elävänä ja antaa miekan, torven ja sormuksen Elsalle säilytettäväksi. Hän hyvästelee järkyttyneen vaimonsa. (-57.36)

Ortrud paljastaa voitonriemuisena kaikille joutsenen olevan loihdittu kruununperijä ja uskoo pakanajumalien olevan voitokkaita. Lohengrinin rukous murtaa taian: Gottfried palaa. Lohengrin lähtee. (-1.01.25)